

GÜNDELİK HAYAT VE FAİLLİK PROBLEMİ

Abdurrahman YALÇI

Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Kars, Türkiye.
ayalcia@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6375-0701>

Article Types / Makale Türü:

Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 14/01/2022

Accepted / Kabul Tarihi: 21/03/2022

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1058070>

Bu makale "Gündelik Hayat, Bireysel-Kimlik ve Din: Türkiye’de Başörtüsünü Çıkararak Kadınlar Örneği" isimli doktora tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

GÜNDELİK HAYAT VE FAİLLİK PROBLEMİ

ÖZ

Gündelik hayat, bireyin görünür olduğu yegane zemin olup pratik bilinç için kuşatıcı bir gerçekliğe sahiptir. Sosyolojide makro yaklaşımların kuramsal merceğinin dışında bırakılan gündelik hayat gerçekliği, yakın dönemde artan bir şekilde farklı yaklaşımlar arasında çeşitli değerlendirmelerin konusu olmaktadır. Özellikle modern ve postmodern süreçlerle ilişkili olarak etkileşimin yoğunlaşması ve böylece gündelik hayatın yaşadığı dönüşüm, bu değerlendirmelerin merkezinde bulunmaktadır. Bireyin davranışı üzerindeki hakimiyeti, bilişsel ve duyuşsal bir manipülasyon durumunun olup olmadığı tartışılmakta; söz konusu süreçlerin bireyin edim-bilgisini etkilediğine, hatta belirlediğine ya da gündelik pratikler için geniş bir alan açmaya başladığına yönelik bir farklılaşma bulunmaktadır. Zıt uçlar arasında farklı düzeylerde konumlanan yaklaşımlar, bireyin eylemi üzerindeki faillliğini, gündelik alanda deneyimlenen yeni durumlar içerisinde bağlamsal ve betimsel yönden ele almaktadır. Kerteriz noktası olarak kullandığımız gündelik hayat kavramının niteliği, bir betimlemeyi mümkün kılmakla birlikte bir çözümleme imkânını da içermektedir. Bu çerçevede çalışmamızın amacı, gün geçtikte sosyolojik gündemi daha fazla meşgul eden gündelik hayatın yaşadığı dönüşümün faillik ile ilişkisine yönelik sosyolojik bir perspektif ortaya koyabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Gündelik Hayat Sosyolojisi, modernite, postmodernite, birey, faillik.

EVERYDAY LIFE AND THE PROBLEM OF AGENCY

ABSTRACT

Everyday life is the only ground on which the individual is visible and has an all-encompassing reality for practical consciousness. The reality of everyday life, which has been left out of the theoretical lens of macro approaches in sociology, has recently been increasingly the subject of various evaluations among different approaches. The intensification of interaction, especially in relation to modern and postmodern processes, and thus the transformation of everyday life, is at the center of these evaluations. The dominance of the individual over his behavior and whether there is a cognitive and affective manipulation situation are discussed; there is a differentiation that the processes in question affect or even determine the pragmatic knowledge of the individual or begin to open a wide area for daily practices. The approaches, which are located at different levels between opposite extremes, deal with the individual's agency over the action from the contextual and descriptive aspects within the new situations experienced in the daily field. The quality of the concept of everyday life, which we use as a bearing point, enables a description, but also includes an analysis opportunity. In this context, the aim of our study is to present a sociological perspective on the relationship between agency and the transformation of everyday life, which is more and more occupying the sociological agenda day by day.

Keywords: Everyday Life Sociology, modernity, postmodernity, individual, agency.

GİRİŞ

Sosyal bilimlerde kuramsal farklılaşmalar bazı düaliteler üzerinden biçimlenmektedir. Temel ayrımlardan biri de yapı-fail ikilemidir ve bu yerleşik ikilik, toplumsal yapıların birey üzerindeki belirleyiciliği ile eylemde bulunurken bireyin özgürlüğünü konu edinmektedir. Felsefi tartışmaların merkezinde yer alan özgür irade sorununun sosyolojik alana yansımaları yapı-fail problemi biçiminde olmaktadır. İlk dönem sosyologlar incelendiğinde çoğunlukla bireylerin seçimleri ve dolayısıyla özgürlüklerinin toplum tarafından sınırlandırıldığını ifade ettikleri görülmektedir.¹ Bu doğrultuda toplumsal düzen sokaktaki insanların görüş ve açıklamalarını aşkın, bağımsız bir gerçekliğe sahip olarak ve bireyler de sadece toplumun talimatlarına uyan Garfinkel'in terimini kullanmak gerekirse "kültürel aptallar" şeklinde düşünülmektedir.² Toplum, bireyi kendi bütünlüğüne katma işlevine sahip kapsayıcı sistemler olarak işlemektedir. Bireyler de sosyal normları pasif bir şekilde içselleştirmekte; sonuç itibarıyla toplumsal kurumları genellikle otomatik bir biçimde yeniden üretecek şekilde hareket etmektedirler.³

Makro kuramların bireyi edilgen gören yaklaşımları, gündelik hayatın çoğunlukla görmezden gelinmesine yol açmaktadır. Fishman bu durumu Zerubavel'in *odadaki fil*⁴ metaforuyla açıklamakta, ilk sosyal bilimcilerin gündelik hayatı -devasa cüssesine rağmen- temalarında kullanmadıklarını belirtmektedir. Böylece gündelik hayatın bireyler için ne anlam ifade ettiği ihmal edilmekte, sosyal yapının bilinç ve sosyal ilişkiler üzerindeki etkisine odaklanılmaktadır.⁵ Genellikle nesnel bir yaklaşımla bireylerin bu dünyaya anlam atfeden failer oldukları gerçeği uzunca bir süre sosyolojik gündemin dışında bırakılmıştır.⁶ Bu çerçevede özellikle kentleşmenin toplumsal yaşam üzerindeki etkisi, doğal dünyadaki nesnelerin davranışlarını belirleyen doğa yasalarıyla kıyaslanarak ele alınmıştır.⁷ Fakat henüz on dokuzuncu yüzyıl bitmeden, toplumsal yapıların nasıl işlev gördüğüne ilişkin soyut ve genel ilkeler ile yetinilemeyeceğine dair bir farkındalık görünür olmaya başlamıştır.⁸

Gündelik hayatı bireyin tahakküm altına alındığı bir uzam olarak gören yaklaşımlara meydan okuyan yeni kuramlar; davranışı yapısal güçlerin ürünü şeklinde görmekle, bireyin faillik kapasitesinin göz ardı edildiğini belirtmekte ve bir yapının nasıl işlediğinin basitçe betimlenmesinin yeterli olamayacağını iddia etmişlerdir. Çünkü sosyal normların içselleştirilmesi sadece pasif itaatle sonuçlanmamakta, kendi kendini motive eden bir eylem potansiyeli beslenmekle birlikte bireyin yaratıcılığı da söz konusu olmaktadır.⁹ Artık sembolik ve kişilerarası anlamlar kuramsal yaklaşımlarda daha çok vurgulanmakta; sosyal bilimlerin bilimsel anlayışında, gündelik deneyimlerin bağlamsal görünümüyle ilişkilendirilerek, öznel bakış açıları da yer bulmaya başlamaktadır.¹⁰

Yaşanan bu değişim, savaş sonrası dönemde Avrupa ve Amerika'da tüketici talepleri ve beklentileriyle birlikte sokaklarda artan protestolarının etkisiyle gerçekleşmiştir. Sosyolojinin kuramsal gündemine, bu haklar ve eşit fırsatlar mücadelesinin açıklanabilmesi için, neo-Marksist ve yorumcu yaklaşımlar gibi topluma bireyin penceresinden, gündelik hayat perspektifinden bakmaya çalışan teoriler ağırlıklarını koymuşlardır.¹¹ Savaş sonrası dönemde, özellikle yorumsamacı dönemecin etkisi, etnometodoloji, sembolik etkileşimcilik, Schütz, Berger ve Luckmann'ın fenomenolojisi ile Goffman'ın dramaturjisi dâhil, geniş bir mikrososyolojik çeşitliliğin ortaya çıkmasında kendini göstermiştir.¹² Bundan dolayı gündelik hayata

1 A. Giddens-P. W. Sutton, *Sosyolojide Temel Kavramlar*, çev. A. Esgin (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2018), 52.

2 Martin Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, çev. Ü. Tatlıcan, G. Demiriz (İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2014), 225.

3 Michael Gardiner, *Gündelik Hayat Eleştirileri*, çev. D. Özçetin vd. (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2016), 17.

4 Zerubavel fil metaforunu, sosyal yaşamın farklı düzeylerinde herkesin bildiği fakat görmezden geldiği gerçeklere yönelik açıklayıcı bir unsur olarak ele almaktadır. Eviatar Zerubavel, *The Elephant in the Room: Silence and Denial in Everyday Life*, Oxford University Press, USA 2006.

5 Devorah Kalekin-Fishman, "Sociology of Everyday Life", *Current Sociology Review*, 61/5-6, (2013), 714.

6 A. Esgin-G. Çeğin, "Takdim: Gündelik Hayat Sosyolojisi, Amaç, Kapsam ve Sorunlar", A. Esgin, G. Çeğin (Ed.), *Gündelik Hayat Sosyolojisi* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2018), 9-10.

7 Andy Bennett, *Kültür ve Gündelik Hayat*, çev. N. Tokdoğan vd. (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2018), 12.

8 Gardiner, *Gündelik Hayat Eleştirileri*, 17-18.

9 Bennett, *Kültür ve Gündelik Hayat*, 13-14.

10 Gardiner, *Gündelik Hayat Eleştirileri*, 18.

11 Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 22-23.

12 Gardiner, *Gündelik Hayat Eleştirileri*, 18.

yönelik sosyolojik ilginin artışı, makro perspektiflere yönelik epistemolojik bir eleştiriyle özne-nesne ayrımına karşı çıkarak bunun bilimsel ilkelerle etkin bir ayrımının yapılamayacağını belirten, Amerikan sosyal düşüncesindeki tepkilerle ilişkilendirilmektedir.¹³ Neo-Marksist cephede ise Lefebvre ve Heller gibi isimler gündelik hayatı eleştirel bir yaklaşımla ele almışlardır.¹⁴ Süreç içerisinde yapısalcı yaklaşımların bireylerin aktif eylemleri için çok sınırlı bir alan bıraktığını belirten birçok sosyolog, fail ya da eylem merkezli sosyoloji anlayışına yönelmiştir. Bununla birlikte 1980’li yıllardan itibaren Elias, Giddens ve Bourdieu, yapı ve fail temelli yaklaşımları kuramsal bağlamda birleştirme çabalarıyla¹⁵ gündelik yaşamı konu edinmişlerdir.

Toplumsal olanın ortaya çıkışı ile ilgili kuramsal tartışmalarda gündelik hayat, kişilerarası etkileşimin meydana geldiği zemin şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. Bu sebepten gündelik hayat, sosyal kuramcılardan toplumu meydana getiren süreçleri ortaya koyma girişimlerinde analitik bir model olarak gün geçtikçe daha fazla kullanılmaktadır.¹⁶ Böylece bireysel bakış açısı, eylem ve etkileşimler, daha önce olmadığı biçimde gündelik hayatla ilişkili olarak nesneleştirilmektedir. Geline nokta gündelik hayatın sürekli göz ardı edilen bir alanı belirten bir kavram olmaktan uzaklaştığı ve sosyolojinin sosyal gerçekliği açıklamak için kuramsal merceğini çevirmesi gereken asli alan halini aldığı görülmektedir.¹⁷

1. GÜNDELİK HAYATA DAİR

*“İki genç balık birlikte yüzerken ters yönden gelmekte olan yaşlı bir balığa rastlarlar.
Yaşlı balık başıyla selam verir ve ‘Günaydın gençler, su nasıl?’ der.
Genç balıklar yüzmeye devam eder ve balıklardan biri nihayet diğerine dönerek sorar:
Su da neyin nesi?”¹⁸*

Gündelik herhangi bir diyalog içerisinde “gündelik hayat” kavramını ilave bir açıklamaya ihtiyaç duymadan, rutinimiz dâhilindeki yeme-içme, çalışma, giyinme vb. pratikleri kastederek kullanabiliriz. Fakat sosyolojik anlamda gündelik hayat kavramını tanımlamak, gündelik yaşamda insanların bunu kullanma şekillerine referans vermekten daha incelikli olmakla birlikte daha zordur. Bunun nedeni, hem tutumların, tanımlamaların ve yaşamöykülerinin görünür olduğu zemini sağlayan bir sosyal dünya olması hem de artık bir kategori olarak görünmesidir.¹⁹ Bu ikili yüzüne rağmen gündelik hayat, sıradan olanın akışını daha fazla çağrıştırmakta ve anlamı da bu çağrışım ile sınırlı tutulmaktadır. Gündelik pratiklerin görünürdeki sıradanlığı, kanıksanmış olanla ilişkili çağrışımları bu durumu pekiştirmektedir.²⁰ Toplumsal düzen ile kurulan bağ, gündelik hayatın sürekli olarak bilinçli bir şekilde yaşanmasını olanaksız kılmaktadır. Davranış örüntülerimizle rutin haline dönüşüp inşa edilen bu düzen, sağladığımız uyumla birlikte yaşanabilir bir hüviyete bürünmektedir. Gündelik hayat içerisinde maruz kaldığımız enformasyonun boyutlarını bilişsel sınırlılığımız ile birlikte ele aldığımızda oto-pilot yönümüzün devreye girmesi kaçınılmaz görünmektedir. Böylece sosyal hayat içerisinde her uyarana yönelik bilişsel aşama süreçlerinin tatbiki gibi bir ihtiyaç hissedilmektedir. Giddens’in belirttiği gibi söz konusu “pratik bilinç”, bilinçsiz olmanın ötesinde bilinç dışındadır.²¹

Gündelik hayat, yine de Wallace’ın balıklarından elbette ki farklıdır. İnsanlar, sadece belirli bir dizi davranışsal kabiliyeti ve içgüdüleri olan biyolojik canlılar değildir. İnsan yaratımının gerçekleştiği kültürel bir dünya söz konusu olduğundan sınırlı bir davranış repertuarından daha fazlası öğrenilmelidir. Çünkü birey, anlam ve sosyal örgütlenmeyle ilgili karmaşanın tam da ortasında bulunmaktadır ve bu oluşumlar bireyin gündelik hayattaki sembolleri yorumlama ve kullanma kapasitesine güven duymasını gerektirmektedir.

13 P. A. Adler vd. “Everyday Life Sociology”, *Annual Review of Sociology*, 13, (1987), 217-235.

14 Bennett, *Kültür ve Gündelik Hayat*, 11.

15 Giddens-Sutton, *Sosyolojide Temel Kavramlar*, 52-53.

16 Bennett, *Kültür ve Gündelik Hayat*, 11-12.

17 Esgin-Çeğin, “Takdim: Gündelik Hayat Sosyolojisi, Amaç, Kapsam ve Sorunlar”, 18-19.

18 David Foster Wallace, *Bu Su*, çev. D. İnce (İstanbul: Siren Yayınları, 2016), 7-8.

19 Mike Featherstone, *Undoing Culture: Globalization, Postmodernism and Identity* (London: Sage Publications, 2000), 55.

20 Bennett, *Kültür ve Gündelik Hayat*, 11.

21 Anthony Giddens, *Modernite ve Bireysel-Kimlik –Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum-*, çev. Ü. Tatlıcan (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 56.

Gündelik eylemlerin pek çoğu için alışkanlıklara yaslanma mecburiyeti olsa da birey, yer aldığı etkileşim içerisinde olayları yorumlamak ve isimlendirmek durumundadır.²²

Aristoteles'in *zoon politikon* ifadesinde ön plana çıkarıldığı gibi insani varoluşun merkezi beraberliktir. Bu beraberlik, karşılaşma, temas ve etkileşimlerle dolu kişilerarası bir alana göndermede bulunmaktadır. Gündelik deneyimler, bu durumun gerçekleşebilmesinin koşulu olarak görülmektedir. Toplum, dışarıda bir yerde değil, sosyal varlığımızın içinde bulunmakta ve gündelik rutinlerin çeşitli etkileşimleri içeren sıradan akışına dayanmaktadır.²³ Özneler-arasında ortaya çıkan bu gerçeklik, Tarde'nin gösterdiği gibi "denizde balıklar değil, balıklar arasında deniz" metaforuyla betimlenebilir. Söz konusu olan toplumdaki bireyden ziyade, bireyler arasındaki etkileşimle var olan gerçekliktir.²⁴ Çünkü toplumsal yaşam, insanlar tarafından ortaklaşa bir biçimde inşa edilmektedir. Bu inşa süreci, deneyimler ve etkileşimlerle bir sürekliliğe sahiptir. Sosyal dünyayı yaratan, ona taşıdığı anlamları atfeden insandır. Bu sebepten var olmak başkalarının bilincinde var olmayı gerektirmekte, gündelik yaşamın içine dâhil olup başka insanlarla etkileşime girmeyi ve eylemde bulunmayı zorunlu kılmaktadır.²⁵

İnsan doğumu itibarıyla kendisini, hem statü ve rolü açısından hem de ahlaki ve ideolojik duruş bakımından bir konuma sahip olduğu gündelik yaşamın herhangi bir anında biyografik olarak belirlenmiş bir durumda bulmaktadır.²⁶ Her tutum ve davranış bilinçli bir şekilde planlanmadığından, gündelik hayat büyük oranda farkına varılmadan deneyimlenmektedir.²⁷ Bu sosyal dünya, bir insanın duygu, düşünce ve davranma biçimlerine etki eden durumsal faktörleri göstermekle birlikte;²⁸ üzerine düşünülmesi de gündelik rutinler bilişsel bir süreç barındırmakta, subjektif anlama sahip bir gerçeklik olarak kendisini sunmaktadır.²⁹ Dolayısıyla her sosyal gerçeğin bir bilinç bileşeni bulunmaktadır. Gündelik hayatın bilinci, kişilerarası bir yaşama imkân sağlayan bir anlamlar ağıni içermektedir. Diğer insanlarla paylaşılan bu anlamlar, toplumsal bir yaşam dünyası inşa etmektedir.³⁰

Gündelik yaşam dünyası, subjektif bir anlamlandırma içerisinde hayatlarını idare etmekle uğraşan insanlar tarafından olduğu gibi kabul edilmekle kalmamaktadır. Bu dünya, insanların eylem ve düşüncelerini doğuran bir dünya olduğundan "gerçek" olarak muhafaza edilmektedir.³¹ Söz konusu gerçeklik bütün gündelik faaliyetlerle derin bir ilişki içerisinde bulunmaktadır. Çünkü gündelik hayat, farklılıkları ve çatışmalarıyla tüm etkinlikleri kapsamakta, onlara buluşma yeri temin etmektedir. Tüm ilişkilere ev sahipliği yapmakta,³² hem kolektif hem de bireysel deneyimleri içermektedir. Çeşitli kültürel biçimler, dışarıda bir yerlerde gerçekleşip bireye dayatılmamakta, gündelik etkileşimler esnasında rutin pratiklerle inşa edilmektedir.³³

Gündelik hayat her zaman sosyal bir bağlamda tezahür etmektedir. Çünkü birey daima, yalnız olduğunda bile, kendisini başkalarına bağlayan içsel bir konuşmayı sürdürmektedir. Bu konuşmalar, motivasyonu ve eylemleri şekillendirme hususunda büyük bir rol üstlenmektedir.³⁴ Bu esnada bilinç gerilimi en üst seviyede bulunmakta ve gündelik hayat kendisini bilince dayatmaktadır. Onun sahip olduğu gerçeklik ise normal ve kendiliğinden kabul edilmektedir. Dolayısıyla doğal görülen tutumu gündelik hayat tesis etmektedir.³⁵ Neticce olarak da yaşam biçimleri rutinleşmekte ve zamanla gelenekselleşmektedir. Böylece toplum kendisini güvendedihsedebilmektedir.³⁶

- 22 J.P. Hewitt-D. Shulman, *Benlik ve Toplum*, çev. Büşra Aktaş vd. (İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları, 2019), 309.
- 23 Piotr Sztompka, "The Focus on Everyday Life: a New Turn in Sociology", *European Review*, 16/1, (2008), 7-8.
- 24 Ali Akay, *Tekil Düşünce* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2004), 8.
- 25 Ali Esgin, *Sosyolojik Soruşturmlar* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2016), 159.
- 26 Alfred Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, çev. A. Akan, S. Kesikoğlu (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2018), 86.
- 27 J. A. Bargh-E. L. Williams, "The Automaticity of Social Life", *Curr Dir Psychol Sci.*, 15/1, (2006), 1.
- 28 John A. Bargh, "The Automaticity of Everyday Life", *Advances in Social Cognition*, X, (1997), 8.
- 29 P. L. Berger-T. Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, çev. V. S. Öğütle (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008), 31-32.
- 30 P. L. Berger vd. *Modernleşme ve Bilinç*, çev. C. Cerit (İstanbul: Pınar Yayınları, 1985), 23.
- 31 Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 32.
- 32 Henri Lefebvre, *Gündelik Hayatın Eleştirisi 1*, çev. I. Ergüden (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017), 103.
- 33 Ian Burkitt, "The Time and Space of Everyday Life", *Cultural Studies*, 18/2-3, (2004), 212.
- 34 Sztompka, "The Focus on Everyday Life: a New Turn in Sociology", 9.
- 35 Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 34-35.
- 36 Necdet Subaşı, *Gündelik Hayat ve Dinsellik* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 11.

Gündelik yaşam dünyası, önceden var olan, başkaları tarafından yorumlanıp deneyimlenerek düzenlenmiş bir öznel-arası dünyaya işaret etmekte; kişinin şu anki deneyim ve yorumlamalarına kendisini sunmaktadır. Yorumlamalar, hazır bilgilerle başvuru şeması şeklinde kullanılan ve miras kalan deneyimlerin oluşturduğu bilgi stokuna³⁷ dayanmaktadır.³⁸ Kendisini başkalarıyla paylaşılan bir dünya olarak sunan gündelik yaşamda başkalarıyla sürekli etkileşime girilmez ve iletişim kurulmazsa bireyin bu dünyadaki varlığının sürmesi olası değildir.³⁹ Etkileşimden soyutlanmış bir bireyin gündelik yaşamını dolduran anlam kalıpları askıda kalacaktır. Çünkü anlam üretimi, gündelik hayattaki deneyim ve etkileşimlerle mümkün olmaktadır.⁴⁰

İnsanlar aşkla ve nefretle, kişisel itibarla, inanç birliği ve karşılıklı anlaşmalarla, çeşitli şekillerde birbirlerini kavrarlar.⁴¹ Gündelik hayatta bir seçim yapar, bir şeye karşı çıkar ve bir şeyleri devam ettirirler. Böylelikle kimliklerinin bir parçası olarak, seçimlerini yinelemekte ve yeniden biçimlendirmektedirler.⁴² Beden de her şeyi ile bu etkileşimde yerini almaktadır. Çünkü beden, gündelik ilişkilerde vazgeçilmez bir öge⁴³ olmakla birlikte gündelik hayatın gerçekliği onun *şimdi* ve *burada* oluşunun etrafında düzenlenmektedir.⁴⁴ Bu sebepten gündelik hayatın dışında kalmak, eylemin bir anlam kazanmasından; beğenilme ve takdir edilme duygularından, kısacası kişilerarası etkileşim ile anlam kazanan her şeyden uzak kalmak demektir.⁴⁵

Gündelik hayat, bir toplumun iç bünyesinde geliştirdiği ekonomik, kültürel ve dini pratiklerin birbirleriyle örtüşmesiyle, zaman ve mekân değişkenlerine bağlı olarak belirli bir tarih diliminde somutlaşmaktadır. Bu iki değişkenin denklemde yer almadığı bir toplumsal düzen olası görülmemektedir.⁴⁶ Hem mekânsal hem de zamansal olarak yapılanmış gündelik hayat dünyasında⁴⁷ mekânın yapısı sosyal dünyanın biçim ve mahiyetini önemli ölçüde belirlemekte,⁴⁸ zamansal yapı da kendisini bir bütün olarak biyografiye dayatmaktadır. Bu yapının belirlediği koordinatlar, hem gününbirlik gündemi hem de biyografinin tamamını içerisinde barındırmakta; kişinin *zamanının insanı* olmasını sağlamaktadır. Bireysel tasarılar, gündelik hayata göre ayarlanması gereken gerçeklikler olarak görülebilir. Zira bireyin dünyadaki varlığı, gündelik gerçeklikler tarafından düzenlenmiş ve kuşatılmıştır.⁴⁹

Gündelik hayatın gerçekliği, bireyin kısa yaşamında her yönüyle iradi olarak düzenleyebileceği bir yapıya sahip olmadığından gündelik rutinler genellikle refleksler olarak deneyimlenmektedir. Hazır bulunan, miras alınan anlam ve davranış kalıpları; normal olanın görünmezliğine bürünerek bu dünyayı düzenlemekte ve gerekli sosyal konumlandırmaları yapmaktadır. Bu kuşatılmışlık içerisinde insan, eylemlerinin, etkileşimlerinin sahnesi ve dahası nesnesi olan gündelik yaşamı kontrol etmek ve hedefleri doğrultusunda değiştirmek istemektedir. Bundan dolayı hem gündelik yaşam dünyası içinde hem de ona göre çalışmakta ve üretmekte; ilişkilerini dönüştürüp değiştirmektedir. Bu bağlamda gündelik yaşam dünyasına yönelik doğal tutumun pragmatik bir güdü tarafından yönlendirilmekte olduğu kolaylıkla söylenebilir.⁵⁰ Simmel, gündelik hayatın sıradan olaylarının daimi bir kâr-zarar dönüşümü, bir gel-git yarattığını ve bir mübadele olarak bu süreçte zihinsel yapıya dâhil edildiğini belirtmektedir. Bir nesnenin yerine bir başkasının ikame edilmesi burada bilinçli bir hal almaktadır.⁵¹

37 Burada gündelik hayatın rutin akışını mümkün kılan bilgilerle ilişkili olarak *sağduyu* kavramı ön plana çıkmaktadır. Sağduyu kavramı, doğal kabul edilerek sorgulanmayan, hazır bilgi yığınlarını ifade etmekte ve fenomenolojik sosyolojinin merkezinde yer almaktadır. Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. O. Akınhay-D. Kömürcü (Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1999), 549.

38 Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, 85.

39 Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 36.

40 Esgin, *Sosyolojik Soruşturmalar*, 161.

41 Gabriel Tarde, *Monadoloji ve Sosyoloji*, çev. Ö. Doğan (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019), 68.

42 Frances Harding, "Performing (in) Everyday Life" *Journal of African Cultural Studies*, 19/1, (2007), 1.

43 Sztompka, "The Focus on Everyday Life: a New Turn in Sociology", 9-10.

44 Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 35.

45 Esgin, *Sosyolojik Soruşturmalar*, 159-160.

46 Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 79.

47 Berger, Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 40.

48 Sztompka, "The Focus on Everyday Life: a New Turn in Sociology", 10.

49 Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 42-43.

50 Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, 86.

51 Simmel için mübadele, değerlerin toplamının önceki halinden daha fazla olmasını ifade etmektedir. Kişilerarası ilişki-

Heller, gündelik gerçekliğin pragmatik bir yapıya gömülü olduğunu ve bu pragmatizmin normallığın ölçütü olarak “doğal sağduyu” şeklinde görüldüğünü belirtmektedir. Ona göre gündelik düşünceler bir önyargılar düzenini içermekte ve bu sağduyu olumsuz bir değerlendirmeyi ifade etmektedir. Çünkü pragmatik olanı aşan düşünce ürünleri karşısında, bu nesnelleştirmeler daha derin bir bağlantıyı temsil ettiğinden, etkisiz kalmaktadır.⁵² Fakat Berger ve Luckmann’a göre gündelik hayat gerçekliği, diğer gerçeklikleri (din, sanat vb.) tamamen kuşatmaktadır ve bu sebepten diğer gerçeklikler gündelik gerçeklik içinde sınırlı anlam alanlarına sahip iç-bölgeler olarak görülmelidir. Bilinç, farklı deneyimler üzerinden geçişler yaşasa da, her zaman gündelik gerçekliğe geri dönmektedir. Tıpkı tiyatrodaki gerçeklikler arasındaki geçiş esnasında olduğu gibi, perde açıldığında seyirci, kendisine has anlamlarla inşa edilmiş bir dünyaya adım atmaktadır. Fakat sergilenen oyun ne kadar canlı olursa olsun, perde kapanınca sahnedeki gerçeklikten uzaklaşarak gündelik hayatın gerçekliğine geri dönmektedir.⁵³

Sosyolojik bir kavram olarak gündelik hayat, ifade ve iletişime, sosyal eylem ve etkileşime merkezi bir konum temin etmekte; kamusal ve özel alanların iç içe geçmiş yapısını, anlam ve amaç arasındaki ilişkiyi betimlemektedir. Böylece bireyin kabul ve retlerine yönelik değerlendirmelere olanak tanıyan bir dilbilgisi oluşturmaktadır.⁵⁴

2. SOKAKLARDA DOLAŞAN FABRİKA: GÜNDELİK HAYATIN DÖNÜŞÜMÜ VE BİREY

Guatemala köyünde modern bir fabrikanın kurulmasının etkilerini inceleyen Manning Nash, bu çalışmasında, fabrikanın kuruluşunu takip eden günlerde geleneksel yaşamda ne tür değişikliklerin ortaya çıktığını ayrıntılarıyla incelemekte; bu olay için “fabrika rasyonelliği” terimini kullanmaktadır. Fabrikanın dayattığı yaşam biçimleri karşısında köy yaşamının nasıl bir refleks geliştirdiğini gösteren çalışmaya göre fabrika dışında eski yaşam tüm özellikleriyle varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Nash’a göre, modernizasyonun fabrikadan dışarı çıkarak köyde hiç değilse şöyle bir dolaşma imkânı bulamayıp köy yaşamından soyutlanmış bir şekilde varlığını devam ettirmeye mahkûm edilmesi, fabrikanın ileri teknolojiye gerek duyulmayan bir tekstil fabrikası olmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁵ Böylelikle bir kapsül içerisinde kalan fabrika, dışarıya, gündelik hayata taşamamaktadır. Fakat “fabrika” bu köydeki gibi dört duvar arasında kalmamış, ilerleyen teknolojiye paralel olarak etki alanı da genişlemiştir.

Guatemala’daki çalışmanın zıt kutbunda yer alan ve *fabrika rasyonelliğinin* bir başka boyutunu görebilmek adına Apple’ın bir reklam filmine değinmek gerekmektedir. 1984 yılında ilk olarak tanıtılacak Macintosh bilgisayar için hazırlanan reklam, büyük bir özgürlük vaadi içermektedir. Reklamda Orwell’ın ünlü distopyasındakine benzer biçimde yüzlerce insan, dev bir ekranda konuşan Big Brother’ı izlemektedir. Tüm ortama koyu bir renksizlik hâkimdir. İnsanlar bütünüyle kontrol altında, kendilerinden geçmiş bir halde ve mükemmel bir uyum içerisinde dirler. Gözetim altında oldukları özellikle Big Brother’ın gözlüklerinin yakın çekimiyle vurgulanmakta, her tarafa asılan küçük ekranlar ayrıca göze çarpmaktadır. Yeni “mahkûm”ların uygun adımlarla içeriye alındığı sırada, atmosferdeki tüm renksizliğe zıt bir biçimde bir kadın mini turuncu şortuyla içeriye doğru koşmaktadır. Elinde balyoz, peşinde düşünce polisleriyle ekrana yaklaşır ve attığı minik çığlıkla balyozu dev ekrana doğru fırlatır. Ekran büyük bir gürültüyle patlar, insanlar uyanır, fondaki ses büyük bir vaat içermektedir. “24 Ocak’ta Apple Bilgisayar, Macintosh’u sunacak ve 1984’ün neden 1984 gibi olmayacağını anlayacaksınız.” der.⁵⁶ Artık teknolojinin gündelik yaşamla ilişkisinde çok farklı bir rasyonellik söz konusudur. Bauman’ın belirttiği gibi, daha önce duyulup bilinmeyen, haritalandırılmamış ve bütünüyle yabancı bir ülkeye ayak basılmıştır.⁵⁷

lerde etkileşim genelde bir mübadele içinde ortaya çıkmaktadır. George Simmel, *Bireysellik ve Kültür*; çev. T. Birkan (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), 66.

52 Agnes Heller, *Everyday Life* (London: Routledge&Kegan Paul, 1984), 49-50.

53 Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 39-40.

54 Mary F. Rogers, “Everyday Life as Text”, *Sociological Theory*, 2, 1984, 165-186.

55 Berger vd., *Modernleşme ve Bilinç*, 171-172.

56 <https://www.youtube.com/watch?v=VtvjbmoDx-I> Erişim tarihi: 20.12.2020.

57 Zygmunt Bauman, *Kimlik*, çev. M. Hazır (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2019), 92.

Gündelik hayatın dönüşümü, ilk olarak sanayileşme ve kentleşme gibi faktörlerin etkisiyle yaşanmıştır. Uluslararası gelişmelerin, sanayileşme ve kentleşme gibi faktörlerin yanı sıra dijitalleşmenin damgasını vurduğu son on yıllarda yaşanan gelişmeler, tüm kişilerarası süreçleri derinden etkilemektedir. Gündelik hayatın teknolojik ve ekonomik alanlara yoğunlaşan bu dönüşümünü ele alabilmek için (Durkheim’ın mekanik/organik toplum tasnifinden Tönnies’in cemaat-cemiyet ayrımına) genellikle çözümleyici kavram olarak modernite ön plana çıkmaktadır. Özellikle Weber’in bu bağlamda vurguladığı rasyonalizasyon, gelenek karşısında büyük bir dönüştürücü güce sahiptir. Geleneksel yapılar, bu güç karşısında yaşadıkları dönüşümle yerlerini, amaç ve aracın *akli tutarlılık* ile birbirine bağlı olduğu yeni davranış kalıplarına bırakmaktadırlar. Toplumsal oluşumların rasyonel olarak yeniden yapılanmasıyla gerçekleşen rasyonalizasyon, büyük bir toplumsal dönüşüme yol açmaktadır. Özellikle toplumsal değerler ve dünya görüşleri üzerinde bu dönüşümün büyük sonuçlarının olduğu kolaylıkla söylenebilir.⁵⁸ Bununla birlikte dijital bilişimin gündelik hayata dâhil olması yaşanan dönüşümü farklı bir boyuta taşımaktadır. Teknolojik dönüşümün mekândan bağımsız ve bedenlerin hareketiyle senkronize edilmemiş hareketliliğinin yanı sıra fiilen bedenlerin ayrılmaz bir uzantısı haline gelmesi, toplumsal hayattaki seçenekler setini tümüyle değiştirmektedir. Çünkü bu yeni durum, özellikle etkileşim yoğunluğuna yönelik etkisi ile bilindik uyarıcılara karşı bir tepkiler çokluğu yaratmakta; daha önce karşılaşılmamış çok fazla uyarıcı oluşturarak deneyimlenmemiş dürtü ve edimler yaratmaktadır.⁵⁹

Gündelik hayatın modernitenin merkezi deneyimleri ve dinamikleriyle ilişkili bir biçimde ele alınması gerektiğine yönelik genel bir fikir birliği bulunmaktadır.⁶⁰ Modern-öncesi yaşam biçimlerinden farklı temel hususlara sahip olan kurumlarıyla modernite, toplumsal ilişkilerin sınırsız genişlikte zamansal-mekânsal mesafelerde düzenlenmesini içermektedir.⁶¹ En temelde modern-öncesi toplumlar görece tutarlı bir bütünlük teşkil ettiklerinden gündelik hayatla daha bütünleşik görülmektedir.⁶² İnsanlar için genellikle gündelik hayat ve gelenek arasında ahlaki sayılabilecek bir bağlantı söz konusu olmaktadır. Herhangi bir sorunla karşılaşan birey, çareyi geleneksel olarak yerleşmiş kurallarda aramaktadır.⁶³ Fakat süreç içerisinde yaşanan dönüşümle birlikte geleneğin gündelik hayat üzerindeki etkisinin azaldığı söylenebilir. Bu dönüşüme yönelik; gündelik yaşamların çoğullaşması, mekânın yapısal değişimi, boş zaman etkinliklerinin zaman bütçesi içindeki payının artması gibi birçok unsur tanımlanabilir.⁶⁴ Günlük yaşamı beslemeye başlayan teknolojik ve ekonomik faktörlerin yanı sıra özellikle moda, tüketim, medya vb. araçlar; dönüşümün katalizörleri olarak zaman ve mekânın yeniden üretimini gerçekleştirmektedirler.⁶⁵

Yalnızca bir günün hikâyesi dahi sosyal dünyanın hikâyesini içerisinde barındırmaktadır.⁶⁶ Dolayısıyla gündelik hayatın dönüşümünü inceleyebilmek adına gündelik hayatın modernlikle iç içe oluşunu ortaya koyabilmek gerekmektedir. Gündelik hayat ve modernlik, birbiriyle ilişkili ve birbirine bağlı iki olgular kümesi olarak görülmektedir. Gündelik pratikler ve modernlik birbirini belirtmenin yanı sıra gizlemekte, meşrulaştırmakla birlikte telafi etmektedir. Hermann Broch’un belirttiği gibi, gündelik hayat zamanın ruhu ve modernliğin arka yüzüdür.⁶⁷ Bu sebepten gündelik hayat tanımlanırken, o toplumun modernliği ortaya çıkaran yönünü tespit etmek; toplumsal değişimleri ve değişimin perspektiflerini tanımlamak gerekmektedir. Böylelikle gündelik hayat toplumu anlamak için bir ipucu olabilmektedir. Bu durumda onu küreselliğin ve teknolojinin, dolayısıyla kültürün içine yerleştirmek gerekmektedir.⁶⁸

Modernitenin küreselleştirici etkileriyle bireysel eğilimler arasında günden güne artan bağlantılar ortaya çıkmaktadır. Modern kurumlar, modern-öncesi toplumsal düzen biçimleri ile kıyaslandığında, dinamizm-

- 58 Peter Berger, “Dini Kurumlar”, *Toplumbilim Yazıları*, der. ve çev. A. Çiftçi (İzmir: Anadolu Yayıncılık, 1999), 100.
- 59 Zygmunt Bauman, *Retrotopya*, çev. A. Karatay (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018), 85.
- 60 Gardiner, *Gündelik Hayat Eleştirileri*, 26.
- 61 Giddens, *Modernite ve Bireysel-Kimlik*, 30-31.
- 62 Gardiner, *Gündelik Hayat Eleştirileri*, 26.
- 63 Subaşı, *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, 34-35.
- 64 İlhan Tekeli, *Gündelik Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 32.
- 65 Subaşı, *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, 40.
- 66 Henri Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, çev. I. Gürbüz (İstanbul: Metis Yayınları, 2016), 12.
- 67 Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, 35-36.
- 68 Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, 40.

lerinin yanı sıra geleneksel alışkanlıkları aşındırma dereceleri ve küresel boyuttaki etkileri bakımından ayrılmaktadır. Bu sadece gündelik hayatın yapısal bir dönüşüm yaşadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü bireysel yaşantılar da fazlasıyla etkilenmektedir. Söz konusu dönüşümlerin bireysel hayat ve benlik ile olan etkileşimi unutulmamalıdır.⁶⁹ Bu durum modernliğin özellikle bireyler arası etkileşimlere dönük veçhesinde somutlaşmaktadır. Teknik tarafından damgalanmış olan modernlik⁷⁰ ile zaman ve mekân başka hüviyetlere bürünmekte, deneyimlerin niceliği ve netice itibarıyla niteliği değişmekte, etkileşimler önceki dönemlere göre köklü bir değişim yaşamaktadır.

Artan hareketliliğine karşın modern-öncesi dönemde gündelik hayat, hızlı sosyal değişimleri mümkün kılacak bir sosyal gerçekliğe sahip olmadığından görece yavaş bir işleyişe sahiptir. Gündelik alan, din ve geleneğin etkisi altında sınırları belirgin biçimde tanımlanmış bir süreklilik ile ön plana çıkmaktadır. Sosyal ilişkiler, siyasi erkin yanı sıra din adamları tarafından pekiştirilen bu gerçekliğe bağlı olarak düzenlenmekte ve bir istikrar kazanmaktadır. Modern dönemde ise sosyal ilişkileri istikrarlı kılmada arkadaşlık veya cinsel yakınlıklarla ilgili bireysel ilişkilerin belirleyici olmaya başladığı görülmektedir.⁷¹ Geleneksel yaşamdan modern olana doğru gündelik alanın dönüşmesiyle birlikte, artık bireylerin yaşam biçimlerinde farklı stratejiler, performanslar ve statüler söz konusu olmaktadır.

Modern toplumsal hayatı, zamansal/mekânsal yeniden-organizasyon süreçleri karakterize etmektedir. Sosyal ilişkiler yerel mekândan kopmakta ve gündelik hayatın doğası kökten dönüşmektedir.⁷² Toplumsal zaman ve mekânın yeniden üretimi, Lefebvre'nin söylemiyle, aynı zamanda insanın kendisini ve sosyal ilişkilerini üretmesini belirtmektedir.⁷³

Kişilerarası ilişkileri geniş zaman-mekân dilimlerinde bir araya getiren modern toplumsal organizasyonda, insan eylemlerinin gerçekleşmesi modern-öncesi dönemde olduğu gibi belirli bir yere bağlı olmak zorunda değildir. O dönemlerde gündelik hayat pratiklerinde zaman ve mekân esasen belirli bir yerle bağlantılı olmayı sürdürmüştür.⁷⁴ Birey, tüm sosyal ilişkilerinde sürekli olarak aynı dünyanın içinde yer almaktadır. Modern toplumlarda ise durum oldukça farklı görülmektedir. Gündelik etkileşimlerde temas edilen farklı kesimler, bireyi farklı ve aykırı olabilecek anlam ve deneyim dünyalarıyla karşı karşıya getirmektedir. Gündelik hayatın bu çoğulculuğunun yalnızca gözlenebilir sosyal temaslarda değil bilinç düzeyinde de önemli tezahürlerinin olduğunu anlamak önem arz etmektedir.⁷⁵ Çünkü etkileşimin dijital boyutunu da kapsayan modern dinamiklerin etkisi, bireysel deneyimlerin doğasını değiştirmekte ve yerleşik sosyal kurumları zayıflatmaktadır. Dolaylı-dolaysız temaların neticesinde bireyler; aile, toplumsal cinsiyet rolleri, cinsellik, kişisel kimlik, ötekilerle olan ilişkiler gibi kişisel ve mahrem yönlerini yeniden tanımlamaya zorlanmaktadır. Böylelikle bireyin kendisine yönelik düşünce biçimi köklü bir değişim yaşamakta⁷⁶ ve gündelik hayatın bireyselleşen yapısı bir süreklilik kazanmaktadır.

3. GÜNDELİK HAYATTA FAİLLİK MESELESİ

Gündelik hayatın bireyselleşen yapısı ve onunla ilişkilendirilen bilinç, kimlik, özgürlük vb. öğeler; kavramın yakın zamanlarda sosyolojinin radarına girmesiyle uyumlu olarak *dönüşüm* üzerinden tanımlanmakta ve tartışılmaktadır. Çünkü gündelik hayat; bireyler arası bir inşa olarak ele alındığında bireyin artan etki ve etkileşimini, neo-Marksist bir perspektifle sömürgeleştirilmiş olarak çözümlendiğinde ise toplumsal etkinliklerin koordinasyonunu vurgulayabilmek için dönüşüm temelinde bir yoruma tabi tutulmaktadır.

Örneğin bireyi, kısa vadeli inançların, ani duyguların ve kısa ömürlü modaların seline kapılmış, toplumsal güçler tarafından çekip çevrilen, tüketim çağının sadık bir ferdi olarak mı tanımlamak gerekir? Böyle-

69 Giddens, *Modernite ve Bireysel Kimlik*, 11-12.

70 Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, 35.

71 Subaşı, *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, 35-36.

72 Giddens, *Modernite ve Bireysel Kimlik*, 13.

73 Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, 42.

74 Giddens, *Modernite ve Bireysel Kimlik*, 31-32.

75 Berger vd., *Modernleşme ve Bilinç*, 76.

76 Anthony Giddens, *Sosyoloji* (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012), 101.

likle mutlak anlam ve özgürlüğü kendi sübjektifliğinin duygusal aleminde arayan bir profil çizilmelidir.⁷⁷ Yoksa kişisel ve sosyal yaşamı düzenleyen geleneksel kuralların ve sınırların erimesi ve geleneksel yaşam şeklinin altının oyulmasıyla tercih ve fırsat alanı genişleyen “özgür” birey mi ön plana çıkarılmalıdır?⁷⁸ Kuramsal sınırları belirginleştiren bu sorulara paralel olarak gündelik hayatın dönüşümünün gerisinde iki sistematik eğilim gözlenebilir. Bunlardan birincisi toplumda üretim teknolojisindeki ve ekonomideki gelişmeyle aynı doğrultuda sürekli olarak artan üretim ve bazı konularda yaşanan bolluklar, buna karşı belli faktörlerde yaratılan yeni yoksunluklardır. Böylelikle kapitalist sistem, gündelik yaşam üzerinde sürekli bir değişme yaratmaya çalışmaktadır. İkinci sistematik eğilim, modernitenin insan düşüncesine getirdiği düşünümseelliği, yani yaptıklarının üzerinde düşünme ve değerlendirmeyi vurgulamaktadır. Bireyin düşünümse bir sürece dâhil olmasıyla, kadın hareketi, çevrecilik vb. toplumsal hareketler ortaya çıkmaktadır ve bunların her biri gündelik hayat kalıplarında önemli değişimler yaratmaya dönük projelerdir. Toplumsal gelişmenin yarattığı bu temel eğilimler gündelik yaşamda sürekli olarak bir değişime yol açmaktadır.⁷⁹

Frankfurt Okulu eleştirel kuramcılarının gündelik hayatın dönüşümüne yaklaşımları, birinci eğilimi açıklayabilmek adına temel önem arz etmektedir. Bireysel bilincin kontrol edilmesiyle ortaya çıkan bir kitle kültürünü vurgulayan bu kuramcılar, söz konusu durumu eleştirel bir perspektifle analiz etmektedirler. Onlara göre Aydınlanma ile birlikte her şey teknik yararlılık ve bireysel çıkara indirgenmekte, aklın özerkliği sona ermektedir.⁸⁰ Gündelik hayatı kuşatan tahakkümcü yapı kültürü belirlediğinden⁸¹ artık bireyin tasnif edebileceği hiçbir şeyden söz edilememektedir. Çünkü her şey bu yapı tarafından zaten sınıflandırılmaktadır.⁸² Bilhassa bilinci ayarlayıp koşullandıran yönüyle kitle iletişim araçları, toplumsal denetimleri bireysel direnmelerin de etkilendiği noktaya dek içe yansıtmakta; birey, sosyal olan dışsal denetimi yeniden üretmektedir. Bir yabancılaşma içerisindeki özne, yabancılaşan varoluşu tarafından yutulmakta ve yanlış bilinç, gerçek bilince dönüşmektedir.⁸³ Ekonomik, politik ve kültürel tekellerin etkisi altında bulunan birey,⁸⁴ kültür endüstrisinin süzgecinden geçirilmektedir. Kadın derneklerinden yapımcılara, kültür endüstrisinin bütün failleri yeniden üretilen bilinç için hazırda beklemektedirler. Direnmek isteyenler ise yalnızca kendilerini düzene dâhil ederek yaşayabilmektedirler.⁸⁵ Böylece birey, kendi varlığını kendisi için öngörülen rollerin dışında tanımlayamamaktadır.⁸⁶

Habermas, Frankfurt Okulu’nun eleştirilerini paylaşmakla birlikte, iletişimsel eylem teorisiyle gündelik yaşam alanını bu indirgemeci yaklaşımın ötesine taşımaya çalışmakta ve bireyler arasında inşa edilen bir *yaşam dünyasına* (lebenswelt) vurgu yapmaktadır. Ona göre yaşam dünyaları sistemin baskısına tabi kılındıkları için gündelik yaşamın iletişimsel altyapısı bozulmaktadır.⁸⁷ Arzular sıkı bir biçimde denetlenebildiği için gündelik hayat sömürgeleştirilmekte ve bunun etkisi ile eleştirel düşünme gücünden mahrum bırakılmış olan birey, gündelik rutinlerini düşünmeden kabul edip onları ikinci bir doğa gibi algılamaktadır.⁸⁸ Fakat kitle iletişim araçlarının sahip olduğu bu gücün kullanılması her zaman müşküldür, çünkü iletişim yapıları özgürleştirici bir *gizilgüç* de barındırmakta, aktörlerin direnme olanaklarına karşı elverişli bir biçimde korunamamaktadırlar.⁸⁹

77 Anton C. Zijderveld, *Soyut Toplum*, çev. C. Cerit (İstanbul: Pınar Yayınları, 1985), 82.

78 A. Elliot-C. Lemert, *Yeni Bireycilik, Küreselleşmenin Duygusal Bedelleri*, çev. B. Kıcı (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2011), 33.

79 İ. Tekeli, 31.

80 Jorge Larraín, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, çev. N. N. Domaniç (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995), 80, 82.

81 Martin Jay, *Adorno*, çev. Ü. Oskay (İstanbul: Der Yayınları, 2001), 154.

82 M. Horkheimer-T. W. Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği, Felsefi Fragmanlar*, çev. N. Ülner, E. Öztarhan Karadoğan (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2014), 162-168.

83 Herbert Marcuse, *Tek-Boyutlu İnsan*, çev. A. Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınevi, 1990), 8-10.

84 Herbert Marcuse, *Eros ve Uygarlık*, çev. A. Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınevi, 1998), 81-82.

85 Horkheimer-Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, 169, 176.

86 Besim F. Dellaloğlu, *Frankfurt Okulu’nda Sanat ve Toplum* (İstanbul: Say Yayınları, 2018), 37.

87 Jürgen Habermas, “Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje”, çev. G. Naliş, N. Zeka haz., *Postmodernizm* (İstanbul: Kıyı Yayınları, 1994), 36.

88 Bennett, *Kültür ve Gündelik Hayat*, 35.

89 Jürgen Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı*, çev. M. Tüzel (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001), 846-847.

Kitle kültürünün gündelik hayat üzerindeki etkilerine dair bu değerlendirmeler, daha sonra çeşitli kuramcılar tarafından benimsenip geliştirilmiştir. Bu kuramcılar arasında kitle kültürü tarafından dayatılan yanlış bilincin, gündelik hayatın bireyler için daha özgür bir alana dönüştürülmesine engel oluşturduğuna dair bir fikir birliği bulunmaktadır.⁹⁰ Örneğin Heller, gündelik hayatın dönüşümünü merkeze alarak bir çerçeve çizmekte, kitle iletişim araçlarından yaşamın nasıl sürdürülmesi gerektiğine yönelik bilgiler edinildiğini ama bu faaliyetler esnasında bireye hitap edilmediğini belirtmektedir.⁹¹ Üstelik gündelik hayat yabancılaşmış bir varoluş biçimine dönüştüğünden, modern toplumsal ilişkiler bağlamı içinde bulunan bireyin mest olmuş hali, bir özgürlük yanılsamasına neden olmaktadır.⁹² Heller'e benzer şekilde Lefebvre de teknolojinin toplumsal pratiği bütünüyle istila ettiğini vurgulamaktadır. Ona göre gösterinin büyümesine kapılmış olan bakış, toplumsal eylemin prototipi haline gelmiştir ve kültür, artık teknolojiye bindirilmiş bir ideoloji anlamına gelmektedir. Bu sebepten birey, belirli bir üslubun yokluğu ile ön plana çıkan modern gündelik hayatta⁹³ nasıl yaşadığını bilmemektedir. Kısacası bireysel bilinç, kamusal bir bilinçle tamamlanmaktadır.⁹⁴

Frankfurt Okulu kuramcılarının moderniteye dönük eleştirileri, post-modern yaklaşımlara da temel teşkil etmektedir. Gündelik hayatın dönüşümünü ve bunun bireye yansıyan yönünü geleneksel-modern ikiliğinden, geleneksel-modern-post-modern biçiminde genişleten bu yaklaşımlar da aynı karamsar tabloyu devam ettirmektedirler. Modernite, sanayi toplumlarının ortaya çıkışıyla özdeşleştirilmekte; kentleşme, rasyonel örgütlenme biçimleri gibi bununla ilişkili karakteristikler, modern toplumları geleneksel toplum tiplerinden ayırmaktadır. Post-modernizm ise modern çağ sonrası/onun yerini alan bir toplumsal değişim sürecini belirtmektedir. Söz konusu toplum modeli, bilgisayar teknolojisi ile ilişkili olarak ön plana çıkmaktadır. Post-modernistlere göre bu dinamikler, gündelik hayatın doğasını köklü bir biçimde dönüştürmektedir.⁹⁵

Modern dönemde hâkim olan bilimsel bilgi, artık merkezi önemini yitirmekte, diğer tüm anlatılarla eşitlenmektedir. Lyotard'ın ifadesiyle, "post-modern sayılan tutum, üst-anlatılara karşı inançsızlıktır."⁹⁶ Bu tutum doğrultusunda kurumsal yapıların çöküşü ve gündelik yaşama yansıyan *post-modern* yönler (parçalı kimlikler, belirsizlik, mekânın dönüşümü) ele alınmakta; birey de yukarıdan dayatmalarla biçimlenen bir düzlemde değil, bol seçenekler arasında dilediğini seçme özgürlüğüne sahip olarak tasvir edilmektedir. Bu seçimler zıt tercihlerin bir arada bulunmasına imkân tanımakta ve birey aynı anda kendisini farklı aidiyetler üzerinden tanımlayabilmektedir. Üretimle özdeşleşen modernliğin aksine tüketimin ön plana çıktığı gündelik hayatta bireylerin, tüketilen ürünlerin sembolik değerlerini (imaj, prestij vb.) tercih ettikleri belirtilmektedir. Bir kıyafet ya da bir kimlik seçmek, bu açıdan eşit görülmekte, tercihte bulunan bireyin referans noktası olarak yine bireyin kendisi ön plana çıkmaktadır. Fakat post-modern yaklaşımda görece aktif görünmekle birlikte, bireyin bir yanılsama sisi içerisinde bulunduğu vurgulanmaktadır.

Post-modern eleştirilerin bir kısmı, gündelik hayatın II. Dünya Savaşı'ndan sonra dramatik bir şekilde değiştiğine yöneliktir. Kitle iletişim araçlarının gelişimine bağlı olarak insanlar modern teknolojilerle sarılmış durumdadır.⁹⁷ Bu bağlamda bireyler belirli bir merkeze sahip olmayan öznelere dönüşmüşlerdir. Artık anlamları esnek ve kaygan olan imge ve metaların bitmek bilmez akışından dilediklerini tercih edebilmektedirler.⁹⁸ Zizek'in belirttiği gibi, gerçekliğin bütünüyle işlenebilir bir biçimde kavranması, bireyi gerçeklikler kalabalığı arasında yüzen göçmen bir varlığa dönüştürmektedir.⁹⁹ Fakat bu seçimlerin artık herhangi bir bağlılığa işaret etmediği, seçme özgürlüğünün pratikte bağlayıcı olan seçimlerden kaçınmaya vardığı belirtilmektedir.¹⁰⁰

90 Bennett, *Kültür ve Gündelik Hayat*, 36-37.

91 Heller, *Everyday Life*, 186-187.

92 Gardiner, *Gündelik Hayat Eleştirileri*, 32, 43.

93 Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, 36-62.

94 Lefebvre, *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*, 199.

95 Derek Layder, *Sosyal Teoriye Giriş*, çev. Ü. Tatlıcan (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 65.

96 Jean-François Lyotard, *Postmodern Durum*, çev. İ. Birkan (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2013), 8.

97 Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 53.

98 Bennett, *Kültür ve Gündelik Hayat*, 55.

99 S. Zizek-B. Gunjevic, *Acı Çeken Tanrı, Kıyameti Tersyüz Etmek*, çev. A. Çiltepe (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2013), 186.

100 Zygmunt Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, çev. Y. Alogan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005), 183-184.

Post-modern toplumda temsil, gündelik deneyimlerin temel formuna dönüştüğünden, gündelik hayat, bağlamından ayrı ve nesnel bir gerçekliğin dışında imgelerin bir dizisi biçiminde deneyimlenmektedir.¹⁰¹ Baudrillard'ın *hipergerçeklik çağı* olarak tanımladığı¹⁰² bu evrede imgeler dizisi üzerinden bir yanılsama yaşanmaktadır ve bağımsız bir birey düşüncesi, insanların kendilerini deneyimleme biçimleri açısından hesabatılamaz.¹⁰³

Post-modern gündelik yaşamda bireyler kendi gerçekliklerini teminat altına almak adına bir tüketim içerisinde bulunmaktadırlar.¹⁰⁴ Bu dönem ahlaki nihilizm ve bireycilik gibi kimliğin tüketim örüntüleri aracılığıyla inşa edilmesine eğilimli görülmektedir.¹⁰⁵ Bu özellikler gündelik yaşama dair birçok alanı dönüştürmektedir. Davranış örüntülerine yönelik ortaya çıkan şemalar yaygın bir etkiye sahip olmakta; post-modern kültür, yeni teknolojik süreçle kapsamlı bir etkileşime ulaşmaktadır. Bu çerçevede teknolojik gelişmeler, iletişim ağı olmanın ötesinde bir anlamı ifade etmektedir. Gündelik hayatın post-modern kültür bağlamında yaşadığı dönüşüm, özellikle gözetim kavramı etrafında sıkça işlenmektedir.¹⁰⁶

Gözetim, uzamsal denetimi içerecek biçimde Orwellci perspektiften sıklıkla ele alınmakta, bireyin gündelik hayat içerisinde egemen gücün arzusu doğrultusunda hareket etmesi bağlamında değerlendirilmektedir. Orwell'in distopyası uzun yıllar boyunca Aydınlanma'nın kötücül potansiyeline, ya da totaliter dalganın tekrar boy gösterdiğini gösteren işaretlere benzer biçimde modernite düşüncesi ile özdeşleştirilmektedir.¹⁰⁷ Örneğin Foucault, gözetimi *panoptikon*¹⁰⁸ kavramı etrafında çözümlerken¹⁰⁹ birey için görülüyor olmanın bir denetim mekanizmasına dönüştüğünü vurgulamaktadır. Ayrıca bireyin iktidar tarafından kuşatılmışlığını modern dönem ile ilişkilendirerek *biyopolitika* kavramı temelinde açıklamaktadır. Ona göre bugün bizzat bireysel varoluşları da muhatap almaya başlayan iktidar, yaşam üzerinde mutlak denetim kurmayı temel alan pratiklerle işlemektedir.¹¹⁰ İktidar artık, üzerlerinde kullanılacak en uç hakkın ölüm olduğu insanlarla değil, canlı varlıklarla muhatap olmaktadır. Bireyler üzerindeki nihai etkisi ise gündelik hayat düzeylerine geçiş yapmak olmaktadır. Yaşam sorumluluğunu üstlenmiş bir iktidar olarak, sürekli bir biçimde düzenleyici mekanizmalara ihtiyaç duymaktadır.¹¹¹ Bu bağlamda Hollywood filmleri, belgesel ve haberler gibi unsurlar, biyopolitik rejimin temel bileşenleri haline gelmektedir.¹¹² Kısacası biyopolitika; iktidarı, öldürme ve şiddet tekeli üzerinden değil, yaşamı koruyup kollayan, kapasitesini artıran bir dizi tasarrufla tanımlanmaktadır.¹¹³

Bauman, Foucault'nun modernitenin gündelik hayatı düzenleyici doğasını vurguladığını fakat sosyal ilişkileri dışarıda bıraktığını; oysa panoptikonun sosyal yapı içindeki ilişkilerle görünür olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁴ Post-modern dönemde değişen iktidar tekniklerine bağlı olarak artık baskının sosyal deneyimlere baskı olarak girmediğini, bireysel özgürlüklerin söz konusu olduğunu belirtmektedir. Fakat bu özgürlük *tüketici özgürlüğü* biçiminde olup, daha fazla ve daha az tatmin arasındaki seçimlerle ortaya çıkmaktadır. Rasyonellik düşüncesi de doyum temelinde bir seçim yapmakla ilgili hale gelmektedir.¹¹⁵ Post-modern ha-

101 Bennett, *Kültür ve Gündelik Hayat*, 65.

102 Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. O. Adanır (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011), 172.

103 Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 53-54.

104 Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 53.

105 Gardiner, *Gündelik Hayat Eleştirileri*, 31.

106 Selin Bitirim Okmeydan, "Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'Sinoptikon' ve 'Omnipitikon'a", *Online Academic Journal of Information Technology*, 8/30 (2017), 52.

107 Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, 130.

108 Panoptikon, ortada bir gözetleme kulesi, etrafında da hücrelerin dizildiği bir hapishane tasarımı olup Jeremy Bentham'ın tasarladığı mimari bir modeldir ve görünmeden gözetlemeyi mümkün kılmaktadır.

109 Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, çev. I. Ergüden (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), 86-87.

110 Önder Özden, "Biyolojik Ufka Karşı İki Modern: Agnes Heller ve Ferenc Feher", ed. O. Kartal, *Biyopolitika-Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri C.2* (İstanbul: NotaBene Yayınları, 2018), 88.

111 Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev. H. U. Tanrıöver (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007), 105-106.

112 Haraway'den akt: Umut Yener Kara, "Donna Haraway Biyopolitik Bir Giriş", ed. O. Kartal, *Biyopolitika-Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri C.2* (İstanbul: NotaBene Yayınları, 2018), 256.

113 Onur Kartal, "İmmunitas, Communitas, Bios: Roberto Esposito", ed. O. Kartal, *Biyopolitika-Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri C.2* (İstanbul: NotaBene Yayınları, 2018), 196.

114 Zygmunt Bauman, *Özgürlük*, çev. K. Eren (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 20.

115 Zygmunt Bauman, *Intimations of Postmodernity* (London: Routledge, 1992), 50-51.

bitatta, birer panoptik matkap uçları olan fabrika, okul veya kırsalların yerini bireysel özgürlük manifestoları almaktadır. Modern dönemin heteronomileri, böylelikle baştan çıkarmanın arkasına saklanmaktadır.¹¹⁶

Foucaultcu biyopolitikayı yeniden yorumlayan Hardt ve Negri ise, küresel bir egemenlik biçimini ifade eden *imparatorluk* kavramıyla ifade ettikleri yeni bir iktidar paradigmasının artık geçerli olduğunu vurgulamaktadırlar. Gündelik hayatı tam olarak kuşatamayan disiplin temelli iktidarın geride kaldığını, ulus devletlerin artık kendi sınırları içinde bile egemen otoriteler olmadığını ve tüm sosyal bünyenin *imparatorluk* tarafından tasarlandığını belirtmektedirler. Onlara göre küresel iletişim ve enformasyon ağları içinde bulunan birey, bir yabancılaşma sürecine maruz bırakılmakta; gündelik pratiklerin içselleştirilmesini sağlayarak normalleştiren disiplin aygıtları büyük bir güç kazanmaktadır. Bu çerçevede bireysel stratejilerin yönü *ideolojik olandan pragmatik olana doğru* değişmekte ve kontrol, her yerde *bireysel eğilim* şeklinde gündelik hayatın bir parçası olmaktadır.¹¹⁷

Benzer şekilde Byung-Chul Han da bireyin faillliğini keskin bir bilişsel disipline ediş üzerinden yorumlamaktadır. Biyopolitika yerine *psikopolitikayı* ön plana çıkaran Han'a göre psişenin farkına varan yeni iktidar sisteminde zihinsel optimizasyon temel alınmaktadır. Bu rejimde yasaklarla sınırlandırılmak yerine ayartılan ve tatmin edilen birey, tabiiyetinin farkında olmadığından kendisini özgür zannetmektedir. Dijital panoptikonların çevrimiçi sakinleri, yoğun bir etkileşim içinde, kendi arzularıyla her şeylerini ifşa ederek iktidarla işbirliği yapmaktadırlar. Fakat bu özgürlük, emir ve yasaklardan daha fazla zorlama üretmektedir. Çünkü *yapabilme* herhangi bir sınır tanınamakta; özgürlük ve sömürü bu noktada eşitlendiğinden birey artık kendini sömüren bir *benlik girişimcisi* olarak gündelik hayata katılmaktadır.¹¹⁸

Gündelik hayatın yaşadığı post-modern dönüşüm üzerinden bireyin eylemi ile olan ilişkisinin farklı bir boyuta taşındığı sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu bağlamda post-modernist kuram, gündelik hayatın ve kimliğin doğası ile kültürel pratiklerin oluşumu hakkında çok sayıda kavrayış sunmaktadır. Fakat en temel düzeyde gündelik hayatın dönüşümüne yönelik post-modernist yorumlar, kimlik ve pratiklerin gündelik hayatın olağan akışında nasıl inşa edildiklerine yönelik daha gelişkin kavrayışlara yol açmış; bilhassa kimliğin düşününsel olarak kurulduğunu ileri süren argümanı güçlendirmiştir.¹¹⁹

Giddens, gündelik hayatın dönüşümünde hem yapısal hem de bireysel olarak düşününselliği vurgulayan önemli isimlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ona göre zaman ve mekânın dönüşümü sosyal yaşamı yerleşik ilke ve pratiklerin etkisinden uzaklaştırmaktadır. Modernitenin küresel düzeyde yayılması, hiç kimsenin modernitenin yarattığı dönüşümlerden bağımsız olarak tercihte bulunamayacağı anlamına gelmektedir. Yerel ve küresel arasındaki söz konusu bağlantı, gündelik hayatın yapısındaki kapsamlı dönüşümlerle ilişki içinde bulunmaktadır.¹²⁰ Bu durum, bireyi daha açık ve kendisine dönük yaşamaya zorlamakta; onun sürekli bir biçimde çevresindeki değişen ortamlara yanıt veriyor ve kendisini uyarlıyor olduğunu göstermek istemesine neden olmaktadır. İnsanlar, içinde yaşadıkları geniş bağlamla birlikte dönüşmektedirler. Gündelik hayatta yapılan küçük seçimler bile –giyim şekli, boş zaman faaliyetleri, bedene dönük pratikler vb.- sürekli olarak bireysel-kimliği yaratma ve yeniden yaratma süreçlerine dönüşmektedir.¹²¹

Bourdieu da bariz biçimde bireyi yapıya mahkûm etmeyen bir yaklaşım benimsemektedir. Fakat yine de eylemi üzerinde tümüyle aktif bir birey algısına sahip değildir. Ona göre toplum, kurumlar ve habitus olmak üzere ikili bir temel üzerinden varlığını sürdürmektedir. Habitus, edinilmiş yatkınlıklar, bedende cisimleşmiş yapma ve etme biçimlerini içermektedir. Birey, toplumun karşısında yer almaktan ziyade, toplumun varoluş biçimlerinden birisidir.¹²² İnsanlar gündelik hayatı anlamak ve ona uyum sağlamak için içselleşmiş zihinsel yapılara (habitus) sahiptir. Habitus, belli bir konum sahibi olarak sosyal hayatta yer almanın netice-

116 Bauman, *Intimations of Postmodernity*, 194.

117 M.Hardt-A. Negri, *İmparatorluk*, çev. A. Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 15-208.

118 Byung-Chul Han, *Psikopolitika, Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*, çev. H. Barışcan (İstanbul: Metis Yayınları, 2019), 11-68.

119 Bennett, *Kültür ve Gündelik Hayat*, 78.

120 Anthony Giddens, *Modernite ve Bireysel-Kimlik*, 37-39.

121 Giddens, *Sosyoloji*, 102.

122 Pierre Bourdieu, *Sosyoloji Meseleleri*, çev. F. Öztürk vd. (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2016), 35-36.

sinde ortaya çıkan uzun bir sürecin ürünüdür. Bu nedenle bireysel habitus önemli ölçüde farklılık gösterebilmektedir. Giddens gibi Bourdieu da buradan kaynaklanan pek çok pratik olduğunu belirtmektedir. Onun için pratikler, her zaman sanat, ekonomi, politika, eğitim vb. bir *alan* içinde gerçekleşmektedir. Alanlar, farklı sermaye biçimlerinin kullanıldığı rekabete dayanan mücadele mahalleridir.¹²³

Birey-eylem ilişkisinde ortaya çıkan kuramsal farklılaşmalardaki otonom ya da heteronom vurguların ötesinde, kişilerarası etkileşimin ön plana çıkartılması çalışmamız açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü gündelik etkileşimler esnasında kültürel normlar, tanımlar, tipleştirilmeler gibi repertuarlar bireyin toplumsal dünya imgesine dâhil olmakta, bu dünyanın yapı taşları olarak ona katkıda bulunmakta ve anlamlı bir etkileşimin gerçekleşmesini sağlamaktadır. İnsan yönelimlerindeki kolektif unsurlar bireysel iradeyi ve farklı kültürlerin kendine has yorumlamalarını ortadan kaldırmamaktadır.¹²⁴ Bu esnada edimin bir nedensellik içerisinde gerçekleşiyor olması bireyin bir amaç taşımadığını göstermemektedir. Bu çerçevede gündelik yaşamdaki dönüşümleri esas alarak, mikro-yapısal dinamikler merkezinde kuramsal bir perspektif geliştiren sembolik etkileşimcilere özellikle eğilmek gerekmektedir.

Etkileşimciliğin mikro perspektifi ikili bir tasnife tabi tutulmaktadır. Bir yanda Peirce'in pragmatist bir yorumu olarak Mead tarafından geliştirilen, esin kaynağını Cooley ve Thomas'ın oluşturduğu ve Blumer tarafından formüle edilen sembolik etkileşimci gelenek; diğer yanda Schutz ve Garfinkel'in ürettiği fenomenolojik ya da etnometodolojik sosyoloji bulunmaktadır. Bu genel alana Goffman da dahil edilmektedir.¹²⁵

Bireyin yapı karşısındaki aciz konumuna itiraz eden etkileşimci düşünürler, dönüşen gündelik rutinler ve karmaşık ilişkiler ağından hareketle bireyi ve toplumu birbirinden ayırmadan, etkileşim içerisinde ele almaktadırlar. Böylelikle toplumsal güç ilişkilerinin gündelik hayatımızda nasıl bir düzen kazanıp anlamlı hale geldiğini ortaya koymaktadırlar. Düşünümsel eylemi ön plana çıkaran, bireyin bir amaç doğrultusunda davranışta bulunduğunu ileri süren sembolik etkileşimcilerin bu yaklaşımı, post-modern kuramcıların “özne”si-ne benzerlik göstermektedir. Fakat etkileşimciler için bireyin tercihte bulunmasında herhangi bir yanılsama durumu söz konusu değildir. Çünkü asıl mesele bireyin gerçeklik tanımlamasındadır ve birey için gerçek olarak görülen şey gerçektir. Yine de etkileşimde olunan insanlardan kopuk bir aktif birey tasavvuru bulunmamaktadır. Davranışın birey merkezli, etkileşimden soyutlanarak değerlendirilmesi, davranışın karmaşık doğasının anlaşılmasına yönelik eksik bir çaba olarak görülmekte; gerçeklik, kişilerarası etkileşim içerisinde izah edilmektedir. Dolayısıyla bireyin mikro çözümlenmesi, toplumun çözümlenmesi anlamına gelmektedir.

Kökleri pragmatizm felsefesinde yer alan sembolik etkileşimci geleneğe göre birey, sosyal çevresine uygulanabilir düzenlemeler yapma eğilimindedir. Aslında bütün canlılar çevreden gelen talepleri uygulanabilir yollarla karşılamaya çalışmaktadırlar. Bu sebepten mantıksal zarafet ya da içsel tutarlılıktan ziyade fikirlerin sonuçları vurgulanmalıdır. Onlar için gerçek mutlak değildir, organizmaların ihtiyaç ve ilgilerine ilişkindir. Bireyler dünya hakkındaki fikirleri temelinde davranışta bulunurlar. Dolayısıyla gerçeklik keşfedilmeyi bekleyen bir şey değil, eylemle birlikte aktif olarak meydana gelen bir şeydir.¹²⁶ Gündelik karşılaşmaların kişilerarası boyutu, bu çerçevede sıklıkla vurgulanmakta; gerçekliğin değişken doğası ön plana çıkarılmaktadır. Örneğin Peirce, mantıksal çıkarımları zihinsel alışkanlıklar olarak görmek; duyguların bile bu şema içinde yer aldığını ifade etmektedir. Ona göre birey, belirli bir konuda duygu artışı yaşadığında o konu hakkında daha bilinçli hale gelmektedir.¹²⁷ Anlam kültürden kalma sabit bir şey olmayıp niyet ve eylemlerin içinde yatmaktadır. İnsanların belirli durumlar içinde yaptıkları tanımlar ve eylemlerle birlikte anlam da dönüşmektedir. Değişen problem ve ilgiler, gerçeklik tanımlarını da etkilenmektedir. Ayrıca birey çevresine karşı amaçları doğrultusunda eylemde bulunduğu gibi kendisine yönelik de aynı şekilde eylemde bulunur ve kendisini eylemin bir parçası olarak hesaba katar. Kendisine olumlu değer katmak için tutarlı imajlar geliştirmek ve bu imajları sürdürmek ister.¹²⁸

123 Giddens-Sutton, *Sosyolojide Temel Kavramlar*, 55-56.

124 Helmut R. Wagner, “Takdim-Sosyolojiye Fenomenolojik Yaklaşım”, Alfred Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişki-ler*; çev. A. Akan, S. Kesikoğlu (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2018), 57.

125 Randall Collins, *Sosyolojide Dört Ana Gelenek*, çev. Ü. Tatlıcan (İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2015), 8.

126 Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 23-24.

127 Collins, *Sosyolojide Dört Ana Gelenek*, 254-255.

128 Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 57-60.

Mead, benliğin bireyin salt kendi özelinde, herkesten bağımsız bir biçimde deneyimleyebileceği bir yapıya sahip olmadığını belirtmektedir. Gündelik faaliyetlerdeki geribildirimler, yapılan şeyin anlamı olarak içselleşmektedir. Birey, içsel-dışsal diyalektiği ifade eden bu süreç (I/Ben-Me/Beni) içerisinde edimde bulunmaktadır.¹²⁹ Kendisi hakkında bir kavrayış edinmekte, kendi eyleminin nesnesi olarak kendisiyle bir iletişim içerisine girmektedir. Bu düşününsel süreçte deneyimler birikmekte; fail olarak eyleme yüklenen anlam, ötekilerin davranma biçimlerinden doğmaktadır.¹³⁰ Cooley'in *ayna benlik* teorisi, söz konusu durumu sistematik bir şekilde ortaya koymaktadır: Birey, başkalarına nasıl göründüğünü hayal eder, görünüşü hakkındaki değerlendirmeleri düşünür ve kendisini küçük düşmüş hisseder ya da kendisiyle gurur duyar. Dolayısıyla başkalarının zihnindeki düşüncenin hayali etkisi, onun duygulanımlarını belirlemektedir.¹³¹ Kişiler arasında duygulanımların deneyimlenmesi, aslında benliğin deneyimlenmesi demektir. Bundan dolayı insan davranışı, yalnızca bilişsel bir aktiviteden ibaret değildir. Fakat bu deneyimleri mümkün kılan, yine bu duyumlara atfedilen anlamdır.¹³² Bu bağlamda benlik, davranışlara anlam veren ve bunları düzenlemek için temel sunan bir kod olarak tanımlanmaktadır.¹³³

Goffman'ın ifadesiyle birey, eylemini gündelik gerçeklik içerisindeki durum ve çıkarlara uygun bir çerçevede,¹³⁴ kendi yararına olan faaliyetleri esas alarak icra etmektedir.¹³⁵ Eylemin anlamı, değişmez bir yapıya sahip olmayıp ancak birey bir nesneye yönelik davrandığında belirlenmektedir ve eylemler meydana gelirken anlam dönüşebilmektedir. Birey, bir nesneyi yeniden tanımlayabilmekte ve başka bir şekilde davranmaya kendini ayarlayabilmektedir. Bir nesneye yönelik davranışın değişmesi, nesnenin anlamını da etkilemekte; anlam, davranışa demir atmış bir halde bulunmaktadır. Eylemin devam etmesi, değişmesi ya da kesintiye uğraması, anlamlandırma ile sıkı bir ilişki içerisinde bulunmaktadır. Birey, yeni durumlar veya sorunlar karşısında yeni bir yol bulmak için alternatif yöntem veya amaçlar düşünmektedir. Dolayısıyla onu eylemde buluma biçimine yönelik bilgilendiren anlam hiçbir zaman sabitlenmemekte, hedefleri doğrultusunda ortaya çıkmakta ve değişmektedir. Böylelikle rutin durumlar, bireysel deneyimler paralelinde yeni birer duruma dönüşebilmektedir. Birey bu durumda yeni anlamlar (yöntem ve amaç) bulmalıdır. Çünkü davranış, anlamın oluşturulmasına ve devam ettirilmesine bağlıdır.¹³⁶

Gündelik ilişkilerde bireyin eğilimi, kendisi için bir güvenin tesisi ve sürdürülmesine yönelik şekillenmektedir. Bunun için de gündelik etkileşimlerde tutarlı bir benlik sunumu gerçekleştirmek önem arz etmektedir. Davranışların bireye dair varsayımlarla uyumlu olarak düzenlenmesinde en dikkat çeken başarısızlık, bireyin bir kimliğe kendini uydurduğu düşünülen durumlarda bulunmaktadır.¹³⁷ Gündelik yaşamında eylemde bulunan bireyin amacı belirli bir durum tanımını sürdürmek/tutarlılık¹³⁸ olduğundan; biyografisinde dağınık görünen verileri bir anlam sistemine dönüştürme gücü, tatmin edici bir gerçekliğe sahiptir.¹³⁹ Benimsenen *durum tanımı*yla tutarsız bir izlenim vermek, içsel ve dışsal rahatsızlıklara yol açmakta; üstelik içerisinde yer alınan durumlara bağlı olarak, o an ve o mekâna yönelik tanımlanmış beklentiler için birtakım faaliyetlerde bulunmak gerekmektedir. Mevcut durumun layıkıyla üstlenilmesi üzerine şüpheye düşürebilecek ifadeler meydana geldiğinde, uygun kanıtların gösterilmesi kaçınılmaz olmaktadır;¹⁴⁰ eylemler bu temelde biçimlenmektedir. Dolayısıyla bireyin belli bir kişi olması, hem gerekli niteliklere sahip olmasını hem de ona yüklenen eylem standartlarını tutturmasını ifade etmektedir.¹⁴¹

129 George Herbert Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum*, çev. Y. Erdem (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2017), 165-213.

130 Herbert Blumer, *Symbolic Interactionism: Perspective and Method* (Berkeley: University of California Press, 1986), 4-63.

131 C.H. Cooley, *Human Nature and the Social Order* (New York: Charles Scribner's Sons, 1922), 184.

132 Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 105-115.

133 Erving Goffman, *Kamusal Alanda İlişkiler, Toplu Yaşamın Mikro İncelemeleri*, çev. M. F. Karakaya (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2017), 424.

134 Erving Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, çev. B. Cezar (İstanbul: Metis Yayınları, 2018), 89.

135 Goffman, *Kamusal Alanda İlişkiler*, 124.

136 Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 58-81.

137 Goffman, *Kamusal Alanda İlişkiler*, 414.

138 Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, 89.

139 Peter L. Berger, *Sosyolojiye Çağrı, Hümanist Bir Perspektif*, çev. A.E. Koca (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 83.

140 Goffman, *Kamusal Alanda İlişkiler*, 151, 165.

141 Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, 80.

Gündelik hayatın rutin akışına edimsel katılım, daimi bir kimlik bildirimine yol açmaktadır. Gündelik hayatta gerçekleştirilen bildirimler ile farklı olaylara ne derece alıcı olunacağı düzenlenmektedir. Etkileşim esnasında ortaya çıkan uygun rol beklentileri bu durumu pekiştirmektedir.¹⁴² Bu sebepten birey, kişilerarası ilişkilerde kendisine yönelik bir dizi tanımlamayı da üstlenmektedir.¹⁴³ Eylemleri ile tutarlı bir görüntü oluşturarak gündelik gerilimin, gerilime yol açabilecek unsurların kontrol altında tutulması amaçlanmaktadır. Goffman'ın ifadesiyle; "bireyin kendisi üzerinde sahip olduğu bu tür bir denetim, iletişim sürecinin simetrisinin tekrar dengelenmesini"¹⁴⁴ sağlamakta ve köklü bir istek duyulan güvenilir yaşamı mümkün kılmaktadır.¹⁴⁵

SONUÇ

Modern/post-modern dünyada, gündelik hayatın dönüşümü neticesinde, sınırlayıcı otoriter yapıya olan vurgu ile sınırsız seçme olanakları içerisinde tercihte bulunma hürriyetine sahip bireyin failliği etrafında dönen tartışmalar çalışmamızın sınırlarını aşmaktadır. Fakat tüm bu koşulların değerlendirilmesi altında, artık birey için kim olduğu ve nereye ait olduğu sorularının, kaçınılmaz sorulara dönüşmüş olduğu söylenebilir. Yaşanan tüm değişim ve dönüşümler, bireyin doğayla ilişkisini derinden etkilediği gibi, hem geleneksel kurum hem de diğer insanlarla olan ilişkilerini yeniden biçimlendirmektedir. Elbette burada etkileşim biçimlerinin rastgele meydana gelmeleri söz konusu değildir. Çünkü verili bir yaşam dünyası içerisinde sosyalleşen bireylerin bir bağlamdan soyutlanma içerisinde eylemde bulunmaları muhaldir. Fakat insanın kendi kaderini tayin etme hakkından tamamen mahrum olduğu iddiası, bizce de fazlasıyla distopik bir yaklaşımdır.

Bireyin gündelik hayatın dönüşümüyle yapı karşısında daha edilgen, daha özgür ya da yanılsama içerisinde bulunduğu tartışmaları sosyolojik alanda tartışılmaya devam etmektedir. Fakat şu kabul edilmelidir ki gündelik hayat bir tür düşünümsel "derinliği" bünyesinde toplamaktadır. Bunun için pragmatik faaliyetlerin betimlenmesi gerekmektedir. Gündelik yaşam dünyasının tek boyutuyla ele alınarak karmaşıklığının göz ardı edilmesi, Hegel'in düşüncesine uyarlanacak olursa "tüm ineklerin siyah olduğu bir gecedir." Bu, bireyi ve eylemini anlamayı imkânsız hale getirir.¹⁴⁶ Nitekim geleneksel gündelik hayata yön veren kadim ritimlerin modern ve post-modern yaşam karşısındaki çarpıcı dönüşümü, ritim ve hacim açısından bireyler arasındaki ilişkiler temelinde somutlaşmaktadır.

Tüm yaklaşımlar, gündelik hayatın dönüşen doğasına ve bu bağlamda kimlik meselesine bir atıf içermektedir. Çünkü gündelik hayat, "insanın kendisiyle ilişkisi ile başkalarıyla ilişkisinin birbiriyle bağlandığı bir deneyim"¹⁴⁷ alanıdır. Bu bağlamda gerek modern hayatın ayırt edici yönü olarak gündelik hayatın yoğunluğunu ifade etmek adına vurgulanan kent kalabalığında, gerekse post-modern/geç modern olarak tanımlanan günümüz dünyasında dönüştüğü, hatta ortadan kalktığı belirtilen mekân içerisinde ağa katılan bireyi ve eylemini anlayabilmek için çözümleyici bir niteliğe sahiptir.

142 Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 148-170.

143 Goffman, *Kamusal Alanda İlişkiler*, 398.

144 Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, 21.

145 Goffman, *Kamusal Alanda İlişkiler*, 327.

146 Gardiner, *Gündelik Hayat Eleştirileri*, 31.

147 Michel Foucault, *Özne ve İktidar*; çev. I. Ergüden-O. Akınhay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014), 86.

KAYNAKÇA

- Adler, P. vd. "Everyday Life Sociology". *Annual Review of Sociology*. 13 (1987), 217-235.
- Akay, Ali. *Tekil Düşünce*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2004.
- Bargh, J. A.-Williams, E. L. "The Automaticity of Social Life". *Curr Dir Psychol Sci*. 15/1 (2006), 1-4.
- Bargh, John A. "The Automaticity of Everyday Life". *Advances in Social Cognition*. X (1997), 1-61.
- Baudrillard, Jean. *Simülakrlar ve Simülasyon*. çev. O. Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011.
- Bauman, Zygmunt. *Bireyselleşmiş Toplum*. çev. Y. Alogan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Bauman, Zygmunt. *Intimations of Postmodernity*. London: Routledge, 1992.
- Bauman, Zygmunt. *Kimlik*. çev. M. Hazır. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2019.
- Bauman, Zygmunt. *Özgürlük*. çev. K. Eren. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Bauman, Zygmunt. *Retrotopya*. çev. A. Karatay. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018.
- Bennett, Andy. *Kültür ve Gündelik Hayat*. çev. N. Tokdoğan B. Şenel, U. Y. Kara. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2018.
- Berger, P. vd. *Modernleşme ve Bilinç*. çev. C. Cerit İstanbul: Pınar Yayınları, 1985.
- Berger, P. L.-Luckmann, T. *Gerçekliğin Sosyal İnşası, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. çev. V. S. Öğütle. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008.
- Berger, Peter. "Dini Kurumlar". *Toplumbilim Yazıları*. der. ve çev. A. Çiftçi. İzmir: Anadolu Yayıncılık, 1999. 71-136.
- Berger, P. L. *Sosyolojiye Çağrı, Hümanist Bir Perspektif*. çev. A.E. Koca. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Bitirim Okmeydan, Selin. "Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'Sinoptikon' ve 'Omnipoton'a". *Online Academic Journal of Information Technology*. 8/30 (2017), 45-69.
- Blumer, Herbert. *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Berkeley: University of California Press, 1986.
- Bourdieu, Pierre. *Sosyoloji Meseleleri*. çev. F. Öztürk vd. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2016.
- Burkitt, Ian. "The Time and Space of Everyday Life". *Cultural Studies*. 18/2-3 (2004), 211-227.
- Collins, Randall. *Sosyolojide Dört Ana Gelenek*. çev. Ü. Tatlıcan. İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2015.
- Cooley, C.H. *Human Nature and the Social Order*. New York: Charles Scribner's Sons, 1922.
- Dellaloğlu, Besim F. *Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum*. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Elliot, A.-Lemert, C. *Yeni Bireycilik, Küreselleşmenin Duygusal Bedelleri*. çev. B. Kıcı. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2011.
- Esgin, A., Çeğin, G. "Takdim: Gündelik Hayat Sosyolojisi, Amaç, Kapsam ve Sorunlar", A. Esgin, G. Çeğin (Ed.), *Gündelik Hayat Sosyolojisi*. 9-34. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2018.
- Esgin, Ali. *Sosyolojik Soruşturmlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2016.
- Featherstone, Mike. *Undoing Culture: Globalization, Postmodernism and Identity*. London: Sage Publications, 2000.
- Foucault, Michel. *Cinselliğin Tarihi*. çev. H. U. Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.
- Foucault, Michel. *İktidarın Gözü*. çev. I. Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Foucault, Michel. *Özne ve İktidar*. çev. I. Ergüden-O. Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Gardiner, Michael. *Gündelik Hayat Eleştirileri*. çev. D. Özçetin, B. Taşdemir, B. Özçetin. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2016.
- Giddens, A.-Sutton, P. W. *Sosyolojide Temel Kavramlar*. çev. A. Esgin. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2018.
- Giddens, Anthony. *Modernite ve Bireysel-Kimlik, Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. çev. Ü. Tatlıcan. İstanbul: Say Yayınları, 2019.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012.
- Goffman, Erving. *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. çev. B. Cezar. İstanbul: Metis Yayınları, 2018.
- Goffman, Erving. *Kamusal Alanda İlişkiler, Toplu Yaşamın Mikro İncelemeleri*. çev. M. F. Karakaya. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2017.
- Habermas, Jürgen. "Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje". çev. G. Naliş. *Postmodernizm*. haz. N. Zeka. İstanbul: Kıyı Yayınları, 1994, 31-44.
- Habermas, Jürgen. *İletişimsel Eylem Kuramı*. çev. M. Tüzel. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.
- Han, Byung-Chul. *Psikopolitika, Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*. çev. H. Barışcan. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Harding, Frances. "Performing (in) Everyday Life". *Journal of African Cultural Studies*. 19/1 (2007), 1-5.
- Hardt, M.-Negri, A. *İmparatorluk*. çev. A. Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Heller, Agnes. *Everyday Life*. London: Routledge&Kegan Paul, 1984.
- Hewitt, J.P.-Shulman, D. *Benlik ve Toplum*. çev. Büşra Aktaş vd. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları, 2019.

- Horkheimer, M.-Adorno, T. W. *Aydınlanmanın Diyalektiği, Felsefi Fragmanlar*. çev. N. Ülner, E. Öztarhan Karadoğan. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2014.
- <https://www.youtube.com/watch?v=VtvjbmoDx-I> Erişim tarihi: 20.12.2020
- Işın, Ekrem. *İstanbul'da Gündelik Hayat*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- Jay, Martin. *Adorno*. çev. Ü. Oskay. İstanbul: Der Yayınları, 2001.
- Kalekin-Fishman, Devorah. "Sociology of Everyday Life". *Current Sociology Review*. 61/5-6 (2013), 714-732.
- Kara, Umut Yener. "Donna Haraway Biyopolitik Bir Giriş". ed. O. Kartal. *Biyopolitika-Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri*. C.2, İstanbul: NotaBene Yayınları, 2018. 229-258.
- Kartal, Onur. "İmmunitas, Communitas, Bios: Roberto Esposito". ed. O. Kartal. *Biyopolitika-Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri*. C.2, İstanbul: NotaBene Yayınları, 2018. 193-228.
- Larrain, Jorge. *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*. çev. N. N. Domaniç. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.
- Layder, Derek. *Sosyal Teoriye Giriş*. çev. Ü. Tatlıcan. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- Lefebvre, Henri. *Gündelik Hayatın Eleştirisi 1*. çev. I. Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017.
- Lefebvre, Henri. *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. çev. I. Gürbüz. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Lyotard, Jean-François. *Postmodern Durum*. çev. İ. Birkan. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2013.
- Marcuse, Herbert. *Eros ve Uyguruluk*. çev. A. Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 1998.
- Marcuse, Herbert. *Tek-Boyutlu İnsan*. çev. A. Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 1990.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. O. Akınhay, D. Kömürçü. Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1999.
- Mead, George Herbert. *Zihin, Benlik ve Toplum*, çev. Y. Erdem. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2017.
- Özden, Önder. "Biyolojik Ufka Karşı İki Modern: Agnes Heller ve Ferenc Feher". ed. O. Kartal. *Biyopolitika-Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri*. C.2, İstanbul: NotaBene Yayınları, 2018. 87-108.
- Rogers, Mary F. "Everyday Life as Text". *Sociological Theory*. 2 (1984). 165-186.
- Schütz, Alfred. *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*. çev. A. Akan, S. Kesikoğlu. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2018.
- Simmel, George. *Bireysellik ve Kültür*. çev. T. Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Slattey, Martin. *Sosyolojide Temel Fikirler*. çev. Ü. Tatlıcan, G. Demiriz. İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2014.
- Subaşı, Necdet. *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.
- Sztompka, Piotr. "The Focus on Everyday Life: a New Turn in Sociology". *European Review*. 16/1 (2008), 1-15.
- Tarde, Gabriel. *Monadoloji ve Sosyoloji*. çev. Ö. Doğan. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019.
- Tekeli, İlhan. *Gündelik Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Wagner, Helmut R. "Takdim-Sosyolojiye Fenomenolojik Yaklaşım". Alfred Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*. çev. A. Akan, S. Kesikoğlu. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2018. 7-60.
- Wallace, David Foster. *Bu Su*. çev. D. İnce. İstanbul: Siren Yayınları, 2016.
- Zerubavel, Eviatar. *The Elephant in the Room: Silence and Denial in Everyday Life*. Oxford University Press, 2006.
- Zijderveld, Anton C. *Soyut Toplum*. çev. C. Cerit. İstanbul: Pınar Yayınları, 1985.
- Zizek, S.-Gunjevic, B. *Acı Çeken Tanrı, Kıyameti Tersyüz Etmek*. çev. A. Çiltepe. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2013.

EXTENDED ABSTRACT

Theoretical differentiations in social sciences are shaped through some dualities. One of the main distinctions is the structure-agent dichotomy, and this established dichotomy deals with the determinism of social structures on the individual and the freedom of the individual acting. The approaches of macro theories that see the individual as passive lead to the ignoring of daily life. The fact that individuals are agents who give meaning to this world, generally with an objective approach, has been left out of the sociological agenda for a long time. New theories that challenge the approaches that see daily life as a space in which the individual is dominated, see behavior as the product of structural forces, and state that the individual's agency capacity is ignored and simply describing how a structure works is not enough. Symbolic and interpersonal meanings are now emphasized more in theoretical approaches; in the scientific understanding of social sciences, subjective perspectives are also beginning to take place by being associated with the contextual aspects of everyday experiences.

One of the central themes of the structure-agent discussions is the transformation of everyday life. In order to deal with the transformation of daily life focusing on technological and economic fields, modernity usually comes to the fore as an analytical concept. The rationalization realized by the rational restructuring of social formations leads to a great social transformation. It can easily be said that this transformation has great consequences, especially on social values and worldviews. However, the inclusion of digital informatics in daily life carries the transformation of daily life to a different dimension. In addition to the technological and economic factors that have started to feed daily life, especially fashion, consumption, media, etc. Vehicles; as catalysts of transformation, they realize the reproduction of time and space. When this situation is considered as an inter-individual construction, it highlights the increasing influence and interaction of the individual. However, when it is analyzed as the colonization of daily life with a neo-Marxist perspective, it is evaluated in a framework that emphasizes the coordination of social activities.

Should we define the individual as a loyal member of the age of consumption, flooded with short-term beliefs, impulses, and ephemeral fashions, manipulated by social forces? Thus, a profile that seeks absolute meaning and freedom in the emotional realm of its own subjectivity should be drawn. Or should the "free" individual, whose field of choice and opportunity widens with the melting of the traditional rules and boundaries regulating personal and social life and the undermining of the traditional way of life, should be brought to the fore? Parallel to these questions that make the theoretical boundaries clear, two systematic tendencies can be observed behind the transformation of daily life. The first of these is the ever-increasing production in the society in line with the development in production technology and the economy, and the abundance experienced in some subjects, against this, new deprivations created in certain factors. Thus, the capitalist system tries to create a constant change on daily life. The second systematic trend emphasizes the reflexivity that modernity brings to human thought, that is, reflection and evaluation of what one does. With the individual's involvement in a reflexive process, women's movement, environmentalism, etc. social movements are emerging and each of these are projects aimed at creating significant changes in daily life patterns. These basic tendencies created by social development lead to a constant change in everyday life.

In parallel with the transformations of daily life, the critical theorists of the Frankfurt School emphasize a mass culture that emerges with the control of individual consciousness; they analyze the situation in question with a critical perspective. According to them, everything has been reduced to technical usefulness and individual interest, and the autonomy of the mind has come to an end. The critiques of the Frankfurt School theorists towards modernity also form the basis of post-modern approaches. These approaches, which expand the transformation of daily life and its reflection on the individual from the traditional-modern duality to the traditional-modern-post-modern, maintain the same pessimistic picture. According to post-modernists, the nature of everyday life is radically transformed, and the relationship of the individual with his action is moved to a different dimension. In this context, post-modernist theory offers many insights into the nature of everyday life and identity and the formation of cultural practices. But at the most basic level, post-modernist interpretations of the transformation of everyday life have led to a more sophisticated understanding of how identities and practices are constructed in the ordinary course of everyday life; in parti-

cular, it strengthened the argument that identity is reflexively constructed. On the other hand, interactionist thinkers, who object to the incapacity of the individual against the structure, deal with the transforming daily routines and complex relationships, without separating the individual and society from each other, in interaction. Thus, they reveal how social power relations gain an order and become meaningful in our daily lives. This approach of symbolic interactionists, which emphasizes reflexive action and asserts that the individual acts in line with a purpose, is similar to the “subject” of post-modern theorists. However, for interactionists, there is no illusion in the individual’s choice. Because the main issue is in the individual’s definition of reality and what is seen as real for the individual is real.

In this context, our study aims to present a sociological perspective on the relationship between agency and the transformation of everyday life, which is more and more occupying the sociological agenda day by day. As a result, the individual’s relationship with action is evaluated on an interpersonal basis, beyond autonomous or heteronomous emphases; as an analytical concept, everyday life is also taken into the center.